

FUND & FORSKNING

Dyrenes Nekhen – Hierakonpolis HK6 *Elefantens sidste måltid*

Den første elefant, der blev fundet i Hierakonpolis (af Barbara Adams 1997), var kun en kvart elefant (se *Nekhen News* 10); resten manglede og skulle findes senere, hvilket den blev i det, der siden skulle kaldes grav 33. Her fandt man således rester af mere end en halv elefant. Ud fra tænderne drejer det sig om en ca. 10 år gammel han. Som sin fælle (omtalt i *Nekhen News* 15, 2003) var den sandsynligvis blevet fanget og måske tæmmet et sted sydpå, før den blev bragt til Nekhen, hvor den skulle holdes i live indtil de ceremonier, der krævede deres død. Maveindholdet af elefanten fra grav 33 giver os et billede af dens sidste måltid.

Hovedparten af planteresterne bestod af tærskerester af emmer, et foderemne for husdyr velkendt over hele Mellemøsten. Dog er der også rester af hele aks. Det må betyde, at elefanten også fik utærsket emmer, skønt selve kærnen ikke har overlevet fordøjelsessystemet. Et andet af elefantens fødeemner var unge skud fra akacietræer. Dertil kommer forskellige stængler og blomster af *Ceruana pratensis*, en ranglet urt, der vokser langs Nilens bredder og langs de store vandingskanaler. Den blev brugt i blomsterkranse til ofringer, til fremstilling af måtter, som fletværk i lervægge og som dyrefoder. Dertil kom nogle få rester af sumpgræsfamilien *Cyperaceae*.

Elefanter lever af en hel del forskellige planter, af græsser og urter, af blade og bark fra træer og buske, frugter og nødder. En ung elefant af den størrelse, der blev fundet i HK6, skulle have ca.

Elefantunge i
Rekhmiras grav
ca. 1475 f.Kr.
Foto LM.

50 kg foder hver dag. Resterne i dens maveindhold viser, at den har spist planter, der groede på flodbredden, den nære ørken og det dyrkede land. Spørgsmålet er nu: kom foderet til elefanten eller elefanten til foderet? Det første er nok mest sandsynligt, idet der også blev fundet fiskeben, flint [rester af tærskeslæder? AL] og potteskår i maveindholdet.

Tilstedeværelsen af mængden af emmeraks i dyrets mave er bemærkelsesværdig (30 aks pr. 10 ml maveindhold). Emmer blev dyrket til menneskeføde og var en del af basisdiæten i Hierakonpolis. Emmerhvede var næppe elefantens daglige diæt, set ud fra den mængde foder et sådant dyr behøver. Måske fik den det som det sidste måltid?

Elena Marinova og Wim Van Neer, 'An Elephant's Last Meal', *Nekhen News*, 21, 2009, s.10-11.

Dyrehospitalet eller...

Indtil nu er antallet af dyr begravet i elitens gravplads i Nekhen nået op på ikke mindre end 112. Det drejer sig om følgende: 17 stk. kvæg, 1 æsel, 25 får/geder (gederne havde en skulderhøjde på 76 og 84 cm hvilket er ret højt for geder), 42 hunde, 2 elefanter, 1 urokse, 1 koantilope, 2 vildæsler, 3 flodheste,

11 bavianer, 6 vildkatte, 1 sumpkat.

Flere af bavianerne havde gamle brud, især på underarmen. Hvornår eller hvordan disse brud er sket vides ikke, men da det tager en 4-6 uger at hele et brud, må de have været mindst lige så længe i fangenskab blandt mennesker. Det er ikke sandsynligt at disse brud på bavianernes underarme relaterer til den måde de blev holdt, idet afbildninger fra dynastisk tid viser fangne bavianer og andre abekatte i snor om livet eller halsen – aldrig om armen. Hos mennesker kaldes den slags brud for "afværge-brud", der typisk forekommer ved slagsmål, når underarmen bruges til at afparere slag mod hovedet. Flere af de måske uregerlige bavianer havde også frakturer på fødder og hænder.

Den unge flodhest, der blev fundet denne sæson, er den tredje af sin art fundet i HK6. De øvrige er en nyfødt unge og en 6-12 måneder gammel unge fundet i 1980'erne. Også den senest fundne flodhest var en unge. Dens mælketænder var brudt frem, hvilket viser at den var gammel nok til selv at tage føde til sig. Til stor overraskelse for forskerne fandt de et helet brud på den nedre del af *fibula* (den tynde knogle i underbenet), hvilket viser at denne flodhesteunge var temmelig længe i fangen-

skab. Dette brud er typisk for et dyr, der er bundet ved bagbenet og har brækker benet i kampen for at blive fri.

Også koantilopen havde en del deformationer, der kunne have forbindelse med dens fangenskab. Et af dens ribben havde et helet brud, og skønt dette vel kunne være sket i det fri, er det mere sandsynligt at det er sket enten i forbindelse med tilfangetagelsen eller senere. Der er to yderligere sygelige tegn på et længerevarende fangenskab: På en af underkæberne er der en anormal, benet udvækst, der sammen med en tand, der viser et udpræget slid, tyder på, at koantilopen havde store tyggeproblemer. Den slags deformationer er ikke ualmindelige hos vilde dyr holdt i zoologiske haver. Der er næppe tvivl om at alle disse dyr har været holdt i en slags kongeligt menageri.

Wim Van Neer og Veerle Linseele, Animal Hospital: 'Healed Animal Bones from HK6', *Nekhen News*, 21, 2009, s.11-12.

Se tidligere Siden Sidst-indlæg om Dyrene fra Nekhen i *Papyrus* 09/1, 08/2, 05/2, 04/1.

Gayer-Anderson-katten

Denne 42 cm høje bronzekat er en af British Museums hovedattraktioner. I 1930'erne stod den i major R. G. Gayer-Andersons hus ved siden af Ibn Tulun-moskeen i Cairo, "Den kretiske kvindes hus", bygget i 1540 og 1632 (nu museum, dog med få antikviteter af faraoisk dato). Han reparerede selv en stor revne i kattens krop og indsatte en metalcylinder i dens hovede for at

Foto LM.

holde sammen på den. Et lag grøn maling dækkede sporene. Reparationerne blev opdaget, da katten i 2007 blev sendt til røntgenfotofering. Ved den lejlighed blev det også afsløret, at katten er lavet af bronze, der består af omkring 84,7% kobber, 13% tin, 2,1% arsenik og 0,2% bly. På grund af den senere overfladebehandling var det nødvendigt at bore et lille hul i bunden for at skaffe en ren prøve. Kattens ørenringe synes at være blevet udskiftet, da et ældre foto viser den med et andet par. Katten står nu smukt udstillet i sin egen vitrine i skulpturgalleriet. LM

Se bl.a. http://en.wikipedia.org/wiki/Gayer-Anderson_cat

DNA-analyser af Tutankhamons familie

Med sin vanlige sans for at formidle videnskabelig forskning via medierne blev det den 17. februar i år bekendtgjort af Zahi Hawass, direktør for den ægyptiske antikvitetsstjeneste, at gåden omkring Tutankhamons familief forhold nu var løst: CT-scanning og DNA-ana-

lyser viser, at Tuts far var mumien fra KV55, der derfor må være Akhenaton [dette lå i forvejen fast, da han var søn af en regerende konge (LM)]; mumien med etiketten "Amenhotep III" er hans bedstefar, og den "ældre kvinde" fra KV35 er hans farmor, dronning Teje (dette understøttes af DNA fra mumierne af hendes forældre Yuya og Thuyu). Bortset fra nogle uopklarede punkter [såsom en præcis og ganske vigtig aldersbestemmelse af disse mumier (LM)] forekommer dette umiddelbart tilforladeligt. Tuts mor kan nu med fælles DNA være den "yngre kvinde" fra KV35, som åbenbart viser et så nært slægtskab med mumien fra KV55, at de må have været helsøskende. [De eneste to navngivne kvinder, der hidtil har været inde i billedet som mor til Akhenatons børn, er Nefertiti og Kiya, og for begges vedkommende er der diskussion om deres herkomst. Det vil sige, at for at få regnskabet til at gå op skal vi finde argumenter for, at enten Nefertiti eller Kiya var søster til Akhenaton; vi skal overveje om en af hans fire kendte

søstre kunne være en kandidat; eller der skal opspores en femte søster (hvis en halvsøster evt. kunne gøre det, må der have været rigeligt at tage af i Amenhotep III's harem) (LM)]. DNA-ten viste iøvrigt, at moderen til de to dødfødte børn fundet i Tutankhamons grav kunne være en ellers uidentificeret mumie fundet i KV21, hvilket kunne identificere hende som Ankhesenamun.

DNA-undersøgelserne afslørede endvidere, at både Tutankhamon og nogle af de andre undersøgte mumier led af malaria [hvilket dog næppe i sig selv kan have været årsagen til hans død (LM)]. At kongen også som rapporteret skulle have lidt af rygsækvhed, klumpfod og ganespaltning forekommer bizart i betragtning af, at ingen af disse lidelser blev opdaget ved tidligere undersøgelser. Offentliggørelsen af resultaterne, hvoraf et resumé blev publiceret i et amerikansk lægetidsskrift, forårsagede en storm af bidrag i Electronic Egyptology Forum i de følgende uger. Et tysk forskerhold var involveret, men alle prøver var blevet udtaget af ægyptiske kolleger, og analyserne fandt sted på laboratorier i Cairo. LM

Zahi Hawass m.fl., 'Ancestry and Pathology in King Tutankhamun's Family', *Journal of the American Medical Association*, vol. 303, 2010 s. 638-647. <http://jama.ama-assn.org/> (kun for abonnenter)

Hjerte-kar sygdomme i oldtiden

Wall Street Journal havde d. 18. sept. en artikel ('Curse of heart disease is found in Mummies') om en CAT-scanning foretaget på 22 mumier i Cairo, der viste tegn på pulsåreforkalkning (*atherosclerosis*), hvilket anfægter den længe hævdede antagelse, at hjerte-kar sygdomme hører det moderne samfund til. Forskerne fandt forkalkning i arterierne og spurgte sig selv om årsagen. Det kan ikke vides med sikkerhed, men de undersøgte mumier tilhørte overklassen, der mest levede af kød fra kvæg, ænder og gæs. Da man ikke havde mulighed for nedkøling, brugte

man sædvanligvis salt til konservere kød og fisk. Dette fører til den antagelse, at disse ægyptere havde forhøjet blodtryk. Der vides intet fra scanningen om hvorvidt de undersøgte ægyptere havde været overvægtige.

'For the Record', *Kmt* 21/1, 2010, s.10.

Meresamun – nu med ansigt

I forbindelse med en udstilling på The Oriental Institute Museum i Chicago med titlen "*Meresamun, The Life of a Temple Singer*", der drejer sig om liv og arbejde omkring 800 f.Kr. og med fokus på en ung kvinde, hvis kartonagesarkofag og mumie befinder sig i OIMuseets samling, har man forsøgt at rekonstruere kvindens ansigt på samme måde som retsmedicinerne går frem i moderne efterforskning. Der blev benyttet to vidt forskellige metoder begge med udgangspunkt i et 3D-billede af Meresamuns kranium skabt vha. CT-skanning. Den ene rekonstruktion af Joshua Harker benytter den traditionelle fremgangsmåde, hvor væv og muskler bliver bygget op om en fysisk rekonstruktion af kraniet. Denne sidste

sprang Harker dog over og arbejdede direkte tredimensionalt digitalt. En lille film der viser stadier af rekonstruktionen kan ses på <http://oi.uchicago.edu/museum/special/meresamun/face.html>, mens mere af Harkers arbejde kan ses på www.joshharker.com. Den anden rekonstruktion blev udført af Michael Brassel. Han er tilknyttet et projekt ved navn NamUs (www.namus.gov), hvor han udfører post mortem portrætter. Han har tidligere rekonstrueret "Mery" i Walters Art Museum.

Ingen af de to kunstnere havde set den andens rekonstruktion, men de to portrætter er temmelig ens.

Emily Teeter i *Kmt* 20/4, 2009, s.57-58.

* Udstillingen er omtalt i *Kmt* 20/3, 2009.

Ufuldendt film om Akhenaton

Under et nyligt besøg i Alexandria havde redaktøren en kort stund til rådighed til at udforske en af de udstillinger, der har til huse i Bibliotheca Alexandrina, og det var en uventet oplevelse. I 1970 og tolv år frem havde den ægyptiske filminstruktør og designer Shadi Abd al-Salam (1930-1986) et storslået projekt i gang, der drejede sig om en film om Akhenaton og hans kreds, kaldet "The Tragedy of the Great House". To af hans medarbejdere, Salah Maray og Onsi Abu Seif,

(Tegning af M. Brassell)

(Tegning af J. Harker)

(Fra nettet)

var ansvarlige for mange af tegningerne til scenografi og kostumer. Projektet strandede dog af økonomiske årsager. Kopier af smykker og andre effekter endte senere som udsmykning i restauranten på hotel Sheraton i Heliopolis, men gik til grunde ved den tragiske brand i for snart tyve år siden. Shadi Abd al-Salam har fået sit eget permanente museum indenfor Bibliotheca Alexandrina, og det er absolut et besøg værd. De talrige tegninger til filmprojektet er overmåde smukke og præcise og antyder, at resultatet visuelt ville have været noget ganske særligt. Man må ikke fotografere i denne udstilling, men fem af tegningerne er med i en mappe, der sælges i museets boghandel. Nogle kan ses på nedenstående link. Shadi Abd al-Salam var også mester for en film om Mariettes opdagelse af mumierne ved Deir el-Bahari: *The Night of Counting the Years* (1969) og en kortfilm baseret på "Den veltalende bonde" (1970). Han var tilhænger af den tanke, at kun at ved at vedkende sig deres faraoniske arv og knytte den brudte forbindelse til de gamle ægyptere kunne dagens ægyptere komme videre. Dette var det egentlige budskab i hans filmiske virke. LM

<http://www.bibalex.org/english/artsmuseums/exhibitions/shadi/overview.htm>
The Night of Counting the Years kan ses online (på arabisk, men med særlig fil til engelske undertekster med klik på en) på http://www.archive.org/details/The_Night_of_Counting_the_Years

Dra Abu el-Naga

Tre harper af træ er blevet udgravet fra tre gravskakter nær Nubkheperra Intefs pyramidegrav (17. dyn.) og de synes at være nogenlunde samtidige med denne konge eller lidt senere. To af harperne er temmelig velbevarede, mens den tredje er i meget dårlig stand. En af de bedst bevarede har en dekoration med smukt malede scener med leoparder eller løver, der jager gazeller og antiloper.
 'Nile Currents', *Kmt* 20/4, 2009, s.8-9.

Det gamle Ægypten i 3A

Vi hører undertiden, at der slet ikke er plads til det gamle Ægypten på skemaet i dagens folkeskole. Kreative lærere kan dog godt få det passet ind. Dette blev demonstreret med al tydelighed en dag i januar, hvor redaktøren var blevet

bedt om at tale om Ægypten for 3A på Skovlyskolen i Holte. Jeg havde ladet mig fortælle, at der bl.a. havde stået mumiefabrikation på skemaet, så som introduktion havde jeg iført mig en mumiemaske, der blev brugt som rekvisit i revyen ved DÆS' 20års-jubilæum i 1998. I samme øjeblik alle børnene havde sat sig, lagde jeg masken, og fra det øjeblik haglede spørgsmålene ned over mig. Kvalificerede spørgsmål, vel at mærke, som afslørede, at historielærer Annette Schultz havde sat sig grundigt ind i stoffet og formået at formidle det videre og fange børnenes interesse. I samarbejde med billedkunstlærer Daisy Bjerregaard havde de med sort papir og guldfolie lavet deres egne, personlige indtryk af Tutankhamons guldmaske. Mange emner blev vendt i løbet af den hele time, børnene faktisk sad stille og koncentrerede sig. Til slut fik de fortalt historien om "Løven og Musen", og endelig fik de til opgave at skrive deres eget navn med hieroglyffer. Testen var så, om jeg kunne læse det. Det lykkedes, og der blev dømt succes på alle fronter. Der er håb for ægyptologien i den kommende generation! LM.

Dime – Soknupaiou Nesos

Soknupaiou Nesos ligger ved den nordlige bred af Birket Qarun i Fayum. Udgravningerne – under M. Capasso og P. Davoli – foregik bl.a. i det store tempelområde, hvor man afsluttede arbejdet i en række rum viet til Soknupaiou, en af Sobeks skikkelser, og date-ret til den ptolemæiske periode. Et andet område var dækket af blokke fra templet. Senere blev stedet brugt i den romersk-byzantinske periode, hvilket fremgår af et lag keramik typisk for denne tid, i særdeleshed seks romerske amphorae.

Det måske mest interessante fund blev gjort i en bunke efterladt af den tyske ekspedition i 1909-1910, ledet af F. Zucker og W. Schubart. Et vigtigt udbytte af undersøgelsen var 40 demotiske ostraka. I alt rummede bunken, der havde ligget urørt i 100 år, demotiske, græske og koptiske ostraka, fragmenter af papyri og en papyrusamulet.

Nile Currents, *Kmt* 21/1, 2010, s.5.

Wadi Natrûn

I Johannes den Lilles Kloster(ruin) i Wadi Natrûn har TheYale Monastic Archaeological Project under ledelse af S. Davis og D. Brooks-Hedstrom i denne sæson arbejdet med en lille *manshubiya* (celle). Det drejer sig om en næsten kvadratisk struktur med en central åben gård med rum ind til alle sider. Disse ca. 24 rum blev brugt til forskellige formål fra bøn til tilberedning af mad. Bygningen viser tegn på reparationer og ændringer, hvilket indikerer, at den var i brug over en temmelig lang periode og ændret alt efter behov. Glas og keramik viser, at stedet var i brug fra det 9. til det 11. århundrede. Graffiti på væggene er på bohairisk [den nordlige dialekt af koptisk AL] og inkluderer bønner og billeder. I et af rummene (rum 3) fandtes tusindvis af fragmenter af bemalet væguds med kristne scener. Disse skal nu pusles sammen senere, når så mange brikker så muligt er indsamlet. Foreløbig synes det, at en række beredne helgener samt

billeder af Gudslammet og kors udgør en pæn andel af udsmykningen.

'Nile Currents', *Kmt* 20/4, 2009, s.7.

Fra vor helt egen verden

Tidsskriftet *Kmt* fylder 20 år, hvilket er noget temmelig usædvanligt for et magasin af denne art, idet mindst otte magasiner omhandlende oldtiden er opstået og "døde" alene i Amerika inden for denne periode. Redaktøren, Dennis Forbes, udtrykker i jubilæumsnummeret en vis stolthed. [Til sammenligning har *Papyrus* eksisteret siden 1978... AL.]

'For the Record', *Kmt* 20/4, 2009, s.11.

Ny formand

Ved en ekstraordinær generalforsamling d. 25. februar i år valgte Torben Holm-Rasmussen at træde tilbage som formand for Dansk Ægyptologisk Selskab, som han selv tog initiativet til at oprette i 1978. Samtidig blev bestyrelsen udvidet fra 8 medlemmer til 12. Den nye bestyrelse valgte på sit første

Foto LM.

møde d. 22. april enstemmigt Tine Bagh som ny formand. Tine arbejder for tiden på Glyptoteket med sit projekt om fund fra Petrie's udgravninger. Da hun tidligere har været ansat både på Nationalmuseet og Københavns Universitet og desuden har mange internationale kontakter, er hun den perfekte kvinde til jobbet. LM

DET SÆRE HJØRNE

Ægyptens ansigter – og andres...

Septemhernummeret 2009 af *Archaeology* havde følgende lille historie: Da Præsident Obama besøgte Giza Plateauet i juni i år, var turens højdepunkt ikke den Store Pyramide, men graven tilhørende en embedsmand fra Gamle Rige ved navn Qar. Her spottede præsidenten hieroglyffen *hr* på en pille. Glyffen repræsenterer præpositionen "på", "ved", "på grund af" m.m. og har form af et ansigt med usædvanligt store ører. En entusiastisk Obama udpegede dette for sit følge med ordene: "Det ligner mig, se bare på de ører!"

'For the Record', *Kmt* 20/4 2009, s.13.

Sådan kan det gå...

Udgaven af *The Antique Dealer* havde d. 18 sept. 2009 en lille artikel om en bankboks der var blevet overgivet til Shane Osbornes kontor i *The Unclaimed Property Division of State Treasurer* i Lincoln, Nevada, af en bank. Den indeholdt 2000 år gammelt keramik, stamme-spyd og en gammel ægyptisk maske dateret til 2500 f.Kr. Osbornes afdeling foretog en ihærdig eftersøgning efter ejeren. Denne blev til sidst fundet på et hotel i Oregon, hvor han levede på madkuponer. Han havde drevet en antikvitetsforretning i Lincoln; men så var det gået ned ad bakke for ham, og han havde tilsyneladende glemt alt om bankboksen og dens indhold. Dette blev vurderet til en værdi af 200.000 US\$.

'For the Record', *Kmt* 21/1, 2010, s.9.